

Yadullah Shahibzadeh, *Islamism and Post-Islamism in Iran: An Intellectual History*, New York: Palgrave Macmillan, 2016, 265 s.

Değerlendiren: Haris Ubeyde Dündar

Oslo Üniversitesi'nde Orta Doğu Çalışmaları Departmanı'nda öğretim üyesi olarak görev yapmakta olan Yadullah Shahibzadeh, Avrupa siyaset felsefesi, İran ve Avrupa solu ve Marksizm üzerine çalışmalar yapmaktadır. Bu alanlarda yayınlanmış makalelerinin yanı sıra ve incelediğimiz kitabının dışında 2015 senesinde İran aydın kesiminin siyaset ve demokrasi anlayışlarındaki değişikliği incelediği “*The Iranian Political Language: From the Late Nineteenth Century to the Present*” (Shahibzadeh, 2015) ve 2019 senesinde yayınlanan Avrupa ve İran solunun yükselişi ve çöküşünü ve aralarındaki farklılıkları konu edindiği “*Marxism & Left-Wing Politics in Europe and Iran*” (Shahibzadeh, 2019) kitapları bulunmaktadır.

İncelediğimiz “*Islamism and Post-Islamism in Iran: An Intellectual History*” kitabını, Shahibzadeh, İran'ın modern siyasi ve entelektüel tarihindeki gözden kaçmış konuların bir çalışması olarak nitelendirmektedir. Eserin temel tartışma konusu, Devrim'den bugüne İslamcı ideolojinin İran'daki siyasi ve entelektüel dönüşümü ve bu dönüşümün İran Devrimi ve İslam Cumhuriyeti'nin kuruluşundaki payıdır. Bu dönüşüm de 1979 Devrimi'nin entelektüel temelleri ve 1990 sonrası ortaya çıkan reform ve demokratikleşme çabaları üzerinden ele alınmış ve iki kavram ile açıklanmaya çalışılmıştır: İslamcılık ve post-İslamcılık. Shahibzadeh, çalışmasını, Oliver Roy ve Asef Bayat'tan aldığı bu iki kavram üzerine bina etmiştir. Kitabın ilerleyen bölümlerinde de bu iki kavramın İran siyasetine etkisi ve İran entelijansiyasındaki algılanışı üzerinden bir seyir ortaya koymuştur.

@ Arş. Gör., Erciyes Üniversitesi. hdundar@erciyes.edu.tr

ib <http://orcid.org/0000-0002-8614-0551>

İslamcılığı İran'da Devrim'i gerçekleştiren ve İslam Cumhuriyeti'ni kuran ideoloji olarak tanımlayan Shahibzade'ye göre bu ideoloji, Humeyni döneminin hemen sonrasında etkisini yitirmiştir. İranlı İslamcılar, Devrim sürecinde hayalini kurdukları ve vaat ettikleri demokratik, eşitlikçi ve refah seviyesi yüksek bir sistem kurmakta başarısız olmuşlardır. Bu siyasi ve ideolojik başarısızlıklarının farkına vardıklarında da İslamcılığın ideolojik temellerine yönelik eleştirel bir yaklaşım takınmışlar ve yeni sosyal, dinî, entelektüel ve siyasi eğilimler geliştirmişlerdir. Bir özeleştirici sayılabilecek bu sorgulamanın ardından da post-İslamcılık İran'da bir gerçeklik hâlini almıştır.

Shahibzadeh, İslamcılığı, Roy ve Bayat'a atıfla, İslam'ı insanlığın tüm sorunlarını çözme yeteneğine sahip, üstün bir siyasi modele, kültürel kodlara, hukuki yapıya ve ekonomik düzene sahip kutsal bir sistem olarak gören dolayısıyla temel hedefi bir İslam devleti kurmak olan bir ideoloji olarak tanımlamıştır. Ancak İranlı İslamcıların Devrim öncesinde İslam şeriatına dayalı bir İslam devleti kurmak maksadında olmadığını, sırtını İslam şeriatına dayayan Arap ülkelerinin İslamcılarının ideolojilerinin aksine Fransız hümanist Marksizm'inden ödünç aldığı kavramlar ile bir ideoloji inşa ettiklerini savunmaktadır. Devrim'in arkasındaki güç olarak tanımladığı Marksist eğilimli bu aydın kesimin Humeyni'yi, devletin dinî lideri olarak seçmelerini ise onu umumi iradenin (*general will*) bir ifadesi olarak görmelerine bağlamaktadır.

Tanımladığı bu hâliyle İran İslamcılığının, Devrim'in ilk yıllarındaki başarısını ise yazar, İslamcılığın kamusal alanda daha önce 'görünmez' ve 'sesi duyulmayan' sosyal grupların ve bireylerin 'görünür' ve 'sesi duyulur' hâle gelmesini sağlamsını göstermektedir. Yazar, haklı bir şekilde ekonomik sömürü ve sınıf otoritesini gizleyen bir demokrasi çeşidi olarak gördükleri Batı demokrasisini reddeden ancak demokrasiyi ve demokratik değerleri benimseyen İslamcı aydın kesimin, sınıfsız bir toplum hayalini gerçekleştirecek gerçek bir demokrasi arayışında olduğunu ancak bunu gerçekleştiremediğini belirtmiştir. Bunun sebebini ise Boroujerdi'ye atıfla, Devrim sonrası 'İranlılık' hâline gelen İslamcılığın İran toplumundaki 'öteki' olan herkesin sesini bastırması ile açıklamıştır.

Post-İslamcılık da yazara göre işte tam bu noktada kendisini göstermiş ve 'Humeyni devleti'nin İslamcı otoriterliğinin bir eleştirisi olarak güçlenmiştir. Yazar, post-İslamcılığı, İslami siyasal sistemin anomalileri ve yetersizliklerinin bir farkına varma hâli, İslamcılığın sosyal, siyasi ve entelektüel alanlardaki yok oluşunu anlamlandırma ve yönlendirme çabası olarak tanımlamaktadır. Demokrasi ve insan haklarını savunan post-İslamcılar, Devrim sürecinde umumi iradenin bir ifadesi olarak görülen Humeyni sonrası dönemde, yeni liderin böyle bir iradeyi yansıtmadığını

ve temsil etmediğini savunmuşlardır. Yeni dinî lider, halkın iradesini yansıtmaktan ziyade İran Anayasası'nı ihlal eden devlet kurumlarının iradesini yansıtmıştır. Post-İslamcılık dolayısıyla devleti, İran vatandaşlarının siyasi ve sivil haklarını tanımaya zorlayan entelektüel ve siyasi bir çaba olarak kendisini göstermiştir.

Yazarın İran entelijansiyasının İslamcılık ve post-İslamcılık arasındaki dönüşümünü anlattığı bu kısımda dikkat çeken ve özellikle üzerinde durduğu nokta, İranlı post-İslamcıların kendi kendilerini siyasi ve entelektüel olarak eğitebilmiş kişiler oldukları, Batılı âlimler ve hükümet dışı örgütler (NGO) tarafından inşa edilmiş ılımlı İslam'ın temsilcileri olmadıkları yorumudur. Bu görüş her ne kadar tartışılır olsa da İranlı akademisyenlerin ekserisi tarafından kabul edilen görüşe uygun düşmektedir. İran modernleşmesini, İslam Cumhuriyeti'nin geçirdiği ve geçirmek zorunda kaldığı dönüşümü dış özellikle Batı etkisinden bağımsız kendi iradesi ile ve kendi içinde gerçekleştirdiği düşüncesi, 1990'lardan itibaren İran akademik camiasında oldukça yaygındır. Shahibzadeh de bu konuda benzer bir görüş belirtmiştir. Bu yaklaşım zaten kitabın tamamında kendisini hissettirmektedir.

Çalışmasına bahsedildiği gibi genel bir kavram tanımlaması ile giriş yapan yazar, sonraki bölümlerde İslamcılık ve post-İslamcılığa ilişkin görüşlerini ayrıntılı bir şekilde açıklamaya çalışmıştır. Giriş ve sonuç bölümleri ile birlikte toplam sekiz bölümden oluşan eserin ilk bölümünde, İran'daki modern siyasi ve entelektüel değişimin tarihinin siyasal kültür ve küreselleşme teorilerine dayandığını ancak bu yaklaşımın İran'daki İslamcılığın dönüşümünü açıklamakta yetersiz olduğunu savunan görüşlerine yer vermiştir. Bu bölümde yazar, İran İslamcılarının demokrasi anlayışına dair görüşlerini açıklayabilmek için Orta Doğu demokrasilerinin genel kabul görmüş tanımlarına yer vermiş ve bu tanımları gerçekçilikten uzak olduğu şeklinde eleştirmiştir. Yazara göre Orta Doğu'da demokrasinin teşvik edilmesi, Batı dünyasının tüm siyasi, sivil ve entelektüel araçları ile desteklediği Yeni Muhafazakâr bir projedir. Orta Doğu'da demokrasinin ABD ve bölgedeki Avrupalı müttefiklerinin çıkarları ile uyumlu olduğu ve bölgenin 'hayrı' için desteklediği şeklindeki yaklaşımı reddeden yazar, bu yaklaşımın iddia ettiği üzere Yeni Muhafazakâr ideolojinin Orta Doğu'ya yönelik projesinin bir parçası olduğunu savunmaktadır. Bu reddini de Batılıların Şah'ın İran'da yeniden iktidara getirildiği 1921 Darbesi'ne, adil bir seçim ile seçilen Musaddık'a yönelik 1953 Darbesi'ne verdikleri destek ile örnekendirerek açıklamaktadır. Yazar benzer şekilde 2013 senesinde Mısır'da Mursi'yi iktidardan indirmek için gerçekleştirilen darbenin Batılılar tarafından desteklediğini hatırlatmakta ve hatta bu darbenin "demokratik bir darbe" olarak tanımlandığını haklı bir şekilde eleştirmektedir.

İkinci bölümde yazar, 1960 ve 1970'li yılların entelektüel ve siyasi iklimini ortaya koymaya çalışmıştır. Bu dönemin siyasi iklimi, yazara göre, 1953'te Musaddık'ın iktidardan devrilmesi ile sonuçlanan darbe ile liberal ve sosyalist milliyetçilerin mağlubiyetinin mirasıdır. Darbe sonrası İran'da bir siyasi liderlik krizi yaşanmış, Şah rejimi anayasal demokrasinin restorasyonu talebinde olan tüm entelektüel ve siyasi eğilimleri bastırmıştır. Şah'ın bu konudaki başarısı ise İran aydınlarının entelektüel verimsizliği nedeniyle gerçekleştirilebilmiştir. Yazar bu krizden çıkışın yoluna dair seküler entelektüeller ile ulema arasında devlet ideolojisine meydan okuyacak bir ittifak kurulması şeklindeki görüşlere yer vermiştir. Sonraki bölümde ise Shahibzadeh aynı konuda Şeriatî'nin görüşlerini ortaya koyacak ve İslamcılığın, Devrim'deki rolünü açıklamaya çalışacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümü, yazarın İslamcılığın İran'daki dönüşüm sürecindeki rolüne çok önem verdiği Ali Şeriatî'nin ideolojisinin ayrıntılı bir analizinden oluşmaktadır. Şeriatî'nin İran İslamcılığındaki yerine ve Devrim'deki payına yer veren yazar, bir önceki bölümde, İran aydınlarına ilişkin görüşler ile Şeriatî'nin görüşlerini de karşılaştırarak İslamcılığın dönüşümünü detaylandırmaya çalışmıştır.

Ali Şeriatî'ye geniş biçimde yer verilen bu bölümde yazar, Şeriatî'yi, İslamcı ideolojinin şekillenmesinde en belirleyici role sahip tek ve en önemli harekete geçirici güç olarak tanımlamakta, 1979 Devrimi'nin de bunu ispatladığını belirtmektedir. Humeyni'nin, yazara göre, sonrasında sürgün edildiği 1963 ayaklanmasında başarısız olmasının sebebi de 1979'da Şeriatî'nin kendisine sağladığı güçlü ideolojik arka plana sahip olmamasıdır (ss. 37-38). Eserin bu bölümünde dikkat çeken bir başka değerlendirme ise Şeriatî'nin görüşlerinin Marksizm ile ilişkisinden bahsedildiği kısımlarda görülmektedir. Allah iradesine ek olarak tarihi ilerleyişi, sınıf çatışması ve insanın mükemmellik arayışı ile şekillendiğini söyleyen Şeriatî, Hz. Adem'in oğulları Kabil ve Habil arasındaki çatışmayı, sınıf çatışmasının başlangıcı olarak görmektedir. Habil, dünyanın baskı gören, ezilmiş kesiminin mücadelesini, Kabil ise baskıcı, otoriter iradeyi temsil etmektedir (s. 43). Devrim'i gerçekleştiren İslamcı ideolojinin dünya algısında yer bulan 'Ezenler ve Ezilenler/Mustazafin ve Mustakbirin' arasındaki bu mücadelenin nihai hedefi de insanoğlunun mükemmeliyetidir. Şeriatî'nin İslamcı ideolojisinde İnsan-ı Kamil, yazar göre Marksizm'in total man kavramı ile eş değerdir (s. 59).

Yazarın bu benzetmeleri tamamen reddedilemeyecek olsa da farklı Şeriatî okumaları ile ciddi eleştiriye tabi tutulabilir. Bununla beraber yazarın bu bağlamdaki aşağıdaki değerlendirmesi dikkat çekici ve üzerine düşünmeyi hak edecek niteliktedir. Yazar'a göre Şeriatî, modern kavramları, İslamcı literatüre entegre etme ve

çevirmede oldukça başarılıdır ve bu başarısı, İranlı Marksistlerin Marksist ideolojiye dayalı söylemlerini zayıflatmış ve hatta Mücahidin gibi güçlü siyasi grupların dinî-Marksist söylemlerinin de gücünü kırarak Humeyni'nin Devrim süreci ve sonrasında liderliğine yol açmıştır (s. 72). Şeriatî ile ilgili değindiği diğer bir önemli nokta da Şeriatî'nin İran İslamcılarının Şia'yı bilmek zorunda oldukları fikridir. Şeriatî'ye göre bu hayati derecede önemlidir çünkü Şia, İran toplumunun bir gerçekliği ve ontolojisinin merkezindedir (s. 61).

Shahibzadeh, Şeriatî'ye sadece İran İslamcılığı içinde değil post-İslamcılık içinde de büyük önem atfetmektedir zira yazara göre Şeriatî, 1979 Devrimi'ne gençleri nasıl sürüklediyse 1990 sonrası da post-İslamcı görüşlerin yeşermesinde fikirleri ile etkili olmuştur. 1990 sonrası dönemde yeni bir okuma ile İranlı gençler ve aydınlar, İslam devleti kavramını reddeden ve seküler demokrasiyi savunan bir Şeriatî yorumunu benimsemişlerdir (s. 74).

Dördüncü bölümde yazar, çalışmasına yine Şeriatî ile devam etmiş ancak bu kez Şeriatî'nin İslamcı ideolojisinin, Ayetullah Humeyni siyaseti ile birlikteliğine ağırlık vermiştir. Bu birliktelik üzerinden aynı zamanda İslam'ın iktidarda nasıl şekillendiğini de resmetmeye çalışmıştır. Şeriatî ve Humeyni'nin fikri iş birliğini çok önemli bulan yazar, Şeriatî'yi, Devrim'in şehit öğretmeni olarak nitelendirmiş ve daha sonra yeniden değineceğimiz tartışmalı bir benzetme yapmıştır. Shahibzadeh'ye göre Humeyni ve Şeriatî arasındaki ilişki, Marx ve Lenin arasındaki ilişkiye benzetilmektedir. Marx, Lenin'in sosyalizm adına yaptığı devrimin teorik zeminini kurmuştur. Şeriatî de İslam'ı bir ideoloji olarak yeniden keşfeden ve Humeyni'yi İslam Devrimi'nin Lenin'i yapan kişi olmuştur (s. 75). Yazar, Şeriatî ve Humeyni arasında kurduğu bu ilişkiyi, Şeriatî'nin İslamcı ideolojisinin kalabalıkların tabi olacağı ve itibar edeceği kapsayıcı ve kuşatıcı bir devrimci lideri teorize ettiği görüşüne dayandırır. Bu lider de Humeyni olmuştur. Şeriatî'nin bu lider teorisi yazara göre, 1979 Devrimi'ndeki Humeyni liderliğini rasyonalize etmiş hatta İran Anayasası'na Velayet-i Fakih doktrininin dâhiliyetini meşrulaştırmıştır.

Bir önceki bölümde üzerinde durduğu Şeriatî'nin yeniden yorumu yoluyla 1990 sonrası post-İslamcı fikirlere temel teşkil ettiği değerlendirmesine burada da yer veren yazar, bu düşüncesini biraz daha detaylandırmıştır. Yazarın görüşüne göre 1990 sonrası İran'da ortaya çıkan yeni siyasal ortam, İslamcı sol ile İslamcı muhafazakârların çatışması ile şekillenmiştir (ss. 75-76). İslamcı sol, sosyal ve ekonomik adalet ile ilgilenirken İslamcı muhafazakârlar, pazar ekonomisini savunmuş, İslam'ın katı sınırlı yorumunu benimsemiş, kültürel ve entelektüel özgürlüğe karşı çıkmışlardır. Yazar, Şeriatî'nin Devrim sürecinde bir İslam devleti kurulmasında İslamcılara reh-

berlik ettiğini, Humeyni sonrası otoriterleştiğini ve devlet iradesinin hak ve özgürlükler üzerinde baskısının artmaya başlamasıyla beraber bu kez de Şeriatî'nin sosyal ve ekonomik adalet fikirlerini sahiplenen İslamcı sol gruplara rehberlik ettiğini savunmaktadır. 1990'lı yıllarda İslam devleti içindeki bu çatışma, yeni bir entelektüel ve siyasi söylemin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Bu yeni söylem de İslamcılardan farklı olarak ütopyik bir gelecek fikrini benimsemeyen ve geleceği, bugünden inşa edilen bir şey olarak gören post-İslamcıların söylemidir (ss. 101-102).

Beşinci ve altıncı bölümler, post-İslamcılığa ilişkin görüşlere ayrılmıştır. Önce post-İslamcı perspektivizm, Abdülkerim Suruş'un görüşleri merkezinde ele alınmış daha sonra post-İslamcılığın demokrasi ile ilişkisi ve demokrasiye bakış açısı tartışılmıştır. Yazara göre post-İslamcılığın doğuş süreci önce felsefi bir tartışma ile başlamıştır. 1980 sonları ve 1990 başlarında İran'da kendisini iyice göstermeye başlayan İslamcılık eleştirilerine karşı eski İslamcılar, İslamcılığın totaliter ve otoriter eğilimlerini revize etmeye başlamışlardır. Bu çaba ise İslamcı ideolojinin 'hakikat' anlayışının yeniden değerlendirilmesi yoluyla yapılmış ve bu süreç içerisinde de A. Suruş, M. Şabestari ve M. Mahmalbaf gibi entelektüellerin hakikat ve dinî bilgi üzerine yorumları benimsenmiştir. İran İslamcılığının yaşadığı bu süreç, İslam'ın sosyal ve siyasi gerçekliği kuran tek bir hakikatin varlığını savunusunun yerini hakikatin farklı perspektiflerden doğabileceği görüşünün almasına neden olmuştur.

Altıncı bölümde, post-İslamcıların demokrasi anlayışına yer veren yazar, post-İslamcıların Humeyni'yi koşulsuz destekleyen eski İslamcı solcular olduklarını, bugün post-İslamcı olmalarının sebebinin ise lidere itaatlerinin, bireysel özgürlükleri ve entelektüel yaratıcılıkları pahasına olduğunu anlamaları olduğunu söylemektedir. Daha sonra post-İslamcıların kendi içlerinde Müslümanlar ve modern demokrasi arasındaki uyum sorununun teorik mi yoksa pratik mi olduğu konusunda ayrıldıklarına değinmiştir.

Kitabın yedinci bölümünde ise post-İslamcılık ile Yeni Muhafazakârlık ideolojisinin çatışması anlatılmaktadır. Bu bölüme kadar İran'da İslamcılığın seyrini, entelektüellerin fikrî dönüşümü zemininde ayrıntılı bir şekilde anlatan yazar, analizi ile tutarlı olacak biçimde post-İslamcıların çoğunluğunun, yazarın *Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi* dâhilinde tanımladığı Yeni Muhafazakâr ilkeleri reddettiğini belirtmiştir. 1990'larda İran'da ortaya çıkan yeni siyasal iklim içinde Devrim'i gerçekleştiren ve İslam devletinin artan otoritesini savunan İslamcılardan ayrı bir biçimde liberal değerleri savunan post-İslamcılarının bir kısmının Yeni Muhafazakâr ideolojiyi ikna edici bulduklarını ifade etmiştir. Yeni Muhafazakâr fikirleri reddeden çoğunluk ise bu fikirleri, demokrasinin ön koşulu olarak gördükleri devlet egemenliğini ihlal et-

tiği gerekçesi ile reddetmişlerdir.

Son bölümde ise İslamcılık ve post-İslamcılığa dair görüşlerini toparlayan yazar, İran İslamcılarının ve post-İslamcılarının her ne kadar özellikle 1990 sonrası dönemde entelektüel zeminde ayrı düşseler de İran halkının ortak kamusal alanının üyeleri olduğunu, kendi siyasi tarihlerini anlatma ve umumi iradelerini yorumlama yeteneğine sahip olduklarını ifade etmişlerdir. İran siyasi ve entelektüel tarihini inceleyen çalışmalarda, İran siyasi kültürüne atfedilen entelektüel ve siyasi eksikliklerin, hamlıkların ve yetersizliklerin, İran entelektüellerinin demokrasiye yaklaşımlarını tartışmak için bir çıkış noktası olamayacağını savunmuştur.

Yine bu bölümde yazarın değindiği önemli noktalardan bir tanesi, Türkiye, İran ve ılımlı İslam hakkındaki görüşleridir (ss. 227-228). Yazar, Olivier Roy ve Bernard Lewis'in Türkiye ve İran'a ilişkin ifadelerine yer vermiş ve eleştirmiştir. Lewis, 2001 senesinde Orta Doğu'da Müslüman ülkeler için seçimin, seküler Türkiye ile fundamentalist İran arasında olacağını söylemiştir. Roy ise 2008'de Müslümanların seçiminin Erdoğan ve Taliban arasında olacağını ifade etmiştir. Lewis'in Müslümanlara sunduğu seçim, sekülerizm ve İslam arasında iken Roy, seçimi, İslamcılığın iki yorumu arasında görmektedir: Türk İslamcılığı ya da fundamentalist İran. Roy bu noktada tercihini de belirtmiştir; Erdoğan'ın ılımlı İslam'ı, Orta Doğu'nun sahip olduğu en iyi seçenektir. Yazar Shahibzadeh bu tercih dayatmasına ve sınıflandırmasına karşı çıkmış aynı zamanda 'Erdoğan İslamcılığı' diye tanımlanan İslamcılık anlayışını da eleştirmiştir. Erdoğan İslamcılığı yazara göre, Avrupalı hükümetlere ve akademisyenlere çekici gelmektedir çünkü devlet içinde 'evcilleştirilmiş' bir İslamcılığı barındırır. Türkiye'nin Erdoğan İslamcılığı ve Mısır'ın Müslüman Kardeşler'i, yazarın Yeni Muhafazakâr Demokrasi Projesi olarak nitelendirdiği projenin örnekleridir. İran İslamcılığı ise ayrı bir yerde durur. İran'ın bu örneklerden birisi olmamasının sebebi, İran'daki İslamcılığın post-İslamcılığın 'evcilleştirilmemiş' olmasıdır. Bu noktada yazarın 'Erdoğan İslamcılığı' olarak tanımladığı, 'Türk Modeli' olarak da bahsedilen Türkiye'deki İslamcılık biçimini, Batı merkezli ılımlı İslam kavramsallaştırmasının örneği olarak göstermesi bu konuda yapılmış uzun ve kapsamlı tartışmaları göz ardı ettiğini göstermektedir. Türkiye örneğinin bir kısım akademisyenler tarafından ılımlı İslam olarak nitelendirildiği doğrudur ancak bu nitelendirmenin yazar tarafından çok kolay kabul edilmiş olması, çalışmasının önceki kısımlarında İran hakkında 'dışarıdan', ABD ve Batılı müttefikleri tarafından yapılan tanımlamalara yönelik eleştirileri ile ters düşmektedir. Yazarın aynı çelişkisi, Müslüman Kardeşler için de geçerlidir.

İran'ı, Türkiye ve Mısır gibi Yeni Muhafazakâr Demokrasi Projesi'nin bir par-

çası olmadığını söyleyerek bu iki örnekten ayrı tutan yazar, İran'daki demokratik mücadelenin, Batı destekli olmadığını ve İran'ın siyasal kültüründen bağımsız düşünülemediğini söyleyerek özgün bir konuma yerleştirmek istemektedir. Fakat bu durum İran için olduğu kadar Türkiye ve Mısır için de geçerlidir. Üç ülke de kendine has bir siyasal kültüre sahiptir ve bu kültürden güç alarak ve bu kültür ilkeleri çerçevesinde demokrasi mücadelesi vermiş ve vermektedirler. Yazarın bahsini ettiği ABD ve Avrupalı müttefiklerinin Orta Doğu coğrafyasındaki ülkelerdeki demokrasiye etki çabaları sadece İran'da görülmemektedir. Yazarın bu konudaki görüşlerinin bahsedildiği şekilde eleştirisi mümkündür.

Sonuç itibarıyla Shahibzadeh'nin bu eseri, yazarın giriş kısmında da ifade ettiği üzere İslamcılığın, İran tarihindeki gelişimi ve dönüşüm sürecine odaklanan bir çalışma niteliğindedir. Kitapta ele alınan konular, anlamlı bir sıralama ile sürdürülmüştür. Bu anlamda yazarın yapmak istediğini söylediği İran İslamcılığının tarihsel seyrini analiz çabasını başarılı şekilde gerçekleştirdiği görülmektedir. Ancak kitabın İslamcılık tartışmalarına temel bir kaynak oluşturmaktan çok konuya ilişkin bir ek okuma niteliğine sahip olduğunu söylemek daha uygun olacaktır. Çalışma; İran, İslamcılık ve post-İslamcılık konularında yazarın kendi çalışma alanındaki daha önce bahsedilen eserlerinin bir devamı olarak görülebilir. İslamcılık ve post-İslamcılık üzerine çalışma yapacak araştırmacı ya da akademisyenler için Asef Bayat'ın *Post-Islamism; The Changing Faces of Political Islam* (Bayat, 2013) kitabı ve konu hakkındaki makaleleri, temel kaynak olarak daha fazla dikkat çekmektedir. Nitekim Shahibzadeh'de de çalışmasında bu kitaptan ve makalelerden oldukça faydalanmıştır.

Yazarın, konuya ilgi duyanlar için eseri okunması zor bir dille yazdığı söylenebilir. Konuya ilişkin detaylı ve derinlemesine inceleme yapmış ve/veya konuya hâkim olanların anlayabileceği bir dile ve anlatıya sahip bir dil seçmiştir. Ayrıca yazar, çalışmasında her ne kadar objektif olduğu izlenimini verse de özellikle belli konularda taraf tuttuğu söylenebilecek seviyede görüşlerini belli etmektedir. Bu durum yazarın ana akım görüşlerden farklı bir okuma çabasında olduğu beyanına uygun düşmekle beraber çalışmanın ciddiyetine gölge düşürmektedir.

Yazar'ın hem kitabında hem de temel argümanında Ali Şeriatî'ye geniş bir yer verdiği görülmektedir. Ancak Şeriatî'nin İran İslamcılığının ve Devrim'in seyrindeki katkısı ve payına abartılı derecede önem verdiği göze çarpmaktadır. Yazara göre Şeriatî, daha önce de bahsedildiği üzere hem 1979 Devrimi'nin yani İran İslamcılığının hem de 1990 sonrası görüşlerinin yeniden yorumlanması ile post-İslamcılığın temelini oluşturmuştur. İslamcılığın İran'daki seyrinin hem Devrim sürecinde hem de sonraki gelişimi ve dönüşümünde entelektüel anlamda sadece Şeriatî'nin

fikirlerine dayandırılması, çalışmanın tek yönlü ve kısır bir analiz olarak kalmasına neden olmuştur. Bununla beraber Şeriatî'nin, Humeyni'nin fikirleri ile arasındaki ilişkinin de abartıldığı ve yanlış değerlendirildiğini söylemek mümkündür. Yazarın iddia ettiğinin aksine Humeyni'nin siyasetinin, Şeriatî'nin adalet, siyaset, ekonomik düzen gibi alanlardaki fikirleri nispi uyumuna dayanarak Humeyni'nin, Şeriatî'nin ideolojisini benimsediğini ve hatta Devrim'in ideolojik öğretmeni olduğunu söylemek zorlama bir yorum olacaktır. Yazarın, Marx ve Lenin arasındaki ilişki ile Şeriatî ve Humeyni arasındaki ilişkinin özdeş olduğunu ifade ettiği kısımlar bu zorlama yoruma örnek olarak gösterilebilir.

Yazar kitabın genelinde, İran Devrim sürecini ve sonrasını sıklıkla paralel bir şekilde ilişkilendirmiştir. Genellikle benzerlik üzerinden kurulan bu ilişki, çalışmanın bazı yerlerinde tutarsızlığa yol açarken aynı zamanda yazarın İslamcılığın İran'daki entelektüel serüvenini anlattığı iddiasını da zayıflatmaktadır. Çalışma, Marksist ve sol geleneğin İran üzerindeki etkisi bağlamında bu gibi tartışılır yorumlara oldukça fazla yer vermektedir. Yine benzer şekilde yazar, ele aldığı İslamcılık serüveninde, İslamcıların özellikle Humeyni'nin Şeriatî'nin sivil haklar ve özgürlükler konusundaki görüşlerinden etkilenerek demokratik ve hatta seküler bir anayasa arayışında olduğunu ima etmektedir. Ancak şu bilinmektedir ki Devrim'in gerçekleşmesinde her ne kadar İran toplumunun ve entelektüellerinin çok farklı görüşlere sahip kesimlerinin desteğini almış olsa da yazarın iddia ettiğinin aksine ulema ve muhafazakâr aydınların etkisi daha fazla olmuştur. Hem Devrim sürecinde hem de sonrasında demokratik değerler arayışı peşinde olanların da yazarın ısrarlı bir şekilde vurguladığı şekilde baskın ve etkin gruplar olmadığını söylemek mümkündür. Yazarın Devrim sürecine dâhil olan kesimlerin Şah rejiminin baskısından, devlet otoritesinin yoğunluğundan ve bireylerin hak, özgürlük ve refahına yönelik ağır adaletsizliğinden kurtulma arzusunda olduğu görüşü doğru olmakla beraber bu taleplerin devletin demokratik değerlerini temellendirmek talebi olarak tanımlanması da ayrıca tartışmalı bir yorum olarak göze çarpmaktadır.

Sonuç olarak Shahibzadeh'nin çalışması, İran'daki İslamcılığın gelişiminin ve post-İslamcılığa geçiş sürecinin, post-İslamcı ideolojiye yakın durarak analiz edildiği bir çalışma olmuştur. Bu ideolojik yakınlık bir sorun teşkil etmemekle birlikte bazı kısımlarda, analitik ve objektif seyreden çalışmanın yer yer tutarsız ve öznel yargılar içeren bir hâl almasına neden olarak çalışmanın dile getirilen maksadına zarar vermektedir. Genel itibarıyla çalışma, İslamcılığın İran'daki entelektüel seyrinin anlatıldığı bir eserden ziyade getirdiğimiz eleştiriler mahfuz tutularak Marksist ve sol ideolojinin, İran İslamcılığındaki etkisinin incelendiği bir nitelik arz etmektedir.

Kaynakça | References

- Bayat, A. (2013). *Post-Islamism; The Changing Faces of Political Islam*. Oxford: Oxford University Press.
- Shahibzadeh, Y. (2015). *From the Late Nineteenth Century to the Present*. New York: Palgrave Macmillan.
- Shahibzadeh, Y. (2019). *Marxism & Left-Wing Politics in Europe and Iran*. New York: Palgrave Macmillan.